

peseti 'e 100. Ko ia ai, 'oku mahino ki he kau totongi vahehongofulu fai-velengá 'a e mo'ui fakapotopotó pea nau fa'a lava ange 'o mo'ui fakafalala kiate kinautolu pē.

Kuo mahino kiate au 'oku fakalau-mālie e ngaahi tāpuaki fungani taha 'a e 'Eikí, pea 'oku fekau'aki ma'u pē ia mo e fāmili, kaungāme'á, pea mo e ongoongoleleí. 'Oku hangē 'okú Ne 'oatu ma'u pē 'a e tāpuaki 'o ha ongo'i makehe 'a e ivi tākiekina mo e tataki 'a e Laumālie Mā'oni'oni, kae tautautefito 'i he nofomalí mo e ngaahi me'a fakafāmili hangē ko hono 'ohake 'o e fānaú. Ko e fa'ahinga mahino fakalaumālie makehe ia 'e lava ke tokoni ke tau fiefia ai he uouangataha mo e nonga 'i 'apí. Na'e fokotu'u mai 'e Palesiteni Sēmisi E. Fausi ko e totongi vahehongofulú ko ha "malu'i lelei ia mei he vete malí" ("Ko Hono Fakatupulaki Ho'o Nofomalí," *Liahona*, 'Epeleli 2007, 5).

'Oku tokoni 'a e totongi vahehongofulú ke fakatupulaki 'iate kitautolu ha lotu talangofua mo fakatōkilalo, pea mo ha lotu houngā-ia 'a ia okú ne "fakamo'oni'i 'a e kau mai hono to'ukupú 'i he me'a kotoa pē" (T&F 59:21). 'Oku fakatupu 'iate kitautolu 'e he totongi vahehongofulú ha lotu fie foaki lahi mo fa'a fakamolemole, pea mo ha lotu anga'ofa 'oku fonu 'i he 'ofa haohaoa 'a Kalaisí. 'Oku tau vēkeveke leva ke ngāue mo tāpuekina e ni'ihī kehé 'aki ha lotu 'oku talangofua mo fakavaivai ki he finangalo 'o e 'Eikí. 'Oku 'ilo'i 'e he ni'ihī 'oku totongi vahehongofulu ma'u peé 'oku fakamālohia 'enau tuí 'i he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí pea fakatupulaki ha fakamo'oni mālohi mo tu'u ma'u 'i He'ene ongoongoleleí pea mo Hono Siasí. 'Oku 'ikai ke teitei ma'u e ngaahi tāpuaki ia ko 'ení 'i he pa'anga pe koloa, ka ko hono mo'oni ko e ngaahi tāpuaki fungani taha kinautolu 'a e 'Eikí.

'Oku ou fakamo'oni 'e fakaava 'e he 'Eikí 'a e ngaahi matapā 'o e langí pea lilingi hifo kiate kitautolu 'Ene ngaahi tāpuaki fungani tahá, kapau te tau totongi totonu 'etau vahehongofulú. 'I he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni. ■

Fai 'e 'Eletā Lynn G. Robbins
'O e Kau Fitungofulú

Ko e hā 'a e Anga 'o e Tangatá mo e Fefiné 'oku Taaú mo Kimoutolú?

Fakatauange 'e lava 'e ho'omou ngaahi ngāue 'o fakatupulaki 'a e ngaahi 'ulungāanga faka-Kalaisí, koe'uhí ke ma'u Hono tataú 'i homou fofongá pea fotu mai Hono 'ulungāangá mei ho'omou tō'ongá.

Ko ha fehu'i lelei mo'oni 'a e "Ke a'usia pe 'ikai."¹ Na'e fai 'e he fakamo'uí 'a e fehu'í 'i ha founga mohu fakakaukau ange, 'o hoko ia ko ha fehu'i fakatokāteline mahu'inga kiate kitautolu takitaha: "Ko e hā 'a e anga 'o e tangatá [mo e fefiné] 'oku taaú mo kimoutolú? Ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate kimoutolu, ke mou hangē pē *ko aú*" (3 Nifai 27:27; ko e toki tānaki atu hono fakamamafá). Ko e lea taimi lolotonga 'o e a'usia ko e 'Oku ou. 'Okú Ne fakaafe'i mai ke tau 'ai kiate kitautolu Hono huafá mo Hono natulá.

Ke hoko 'o *hangē pē* ko Iá kuo pau ke tau *fai* foki mo e ngaahi me'a na'á Ne *fai*: "Ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate kimoutolu, ko 'eku ongoongoleleí 'eni; pea 'oku mou 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke mou *fai* 'i hoku siasí; he ko e ngaahi ngāue 'a ia kuo mou mamata kuó u *fai* ke mou *fai* foki ia" (3 Nifai 27:21; toki tānaki 'a e fakamamafá).

'Oku 'ikai ke mavahevahe 'a e

tu'unga ke a'usiá mo e *me'a ke fai*. Koe'uhí ko ha ongo tokāteline kināua 'okú na fefalala'aki ko ia ai 'okú na fefakamālohia'aki mo felanga'akihake. Hangē ko 'ení, 'oku langaki 'e he tuí ha taha ke lotu, pea hanga leva 'e he lotú 'o fakamālohia e tui 'a ha taha.

Na'e fa'a hanga 'e he Fakamo'uí 'o valoki'i 'a kinautolu 'oku *fai* ha ngāue *ko e fakamamata pē*—'o ui 'a kinautolu ko e kau mālualoi: "Oku faka'apa-apa 'a e kakaí ni kiate au 'aki honau loungutú, ka 'oku mama'o honau lotó 'iate au" (Ma'ake 7:6). *Ko e fai* ha ngāue lelei ka ko e *fakamamata peé* ko e mā-lualoi ia, pe ko e 'ai ke hangē pē 'oku peheé—ko ha fakangalingali ia.

'I he tafa'aki 'e tahá, 'oku 'ikai mahu'inga 'a e *faka'alinga lelei* kae 'ikai *fai* ha ngāue, 'o hangē pē ia ko e "tuí, kapau 'oku 'ikai 'i ai 'a e ngaahi ngāue, 'oku *mate ia*, pea 'oku tu'u taha pē ia" (Sēmisi 2:17; toki tānaki atu e fakamamafá). 'Oku 'ikai ko ha *me'a lelei* 'a e *faka'alinga lelei* ta'e fai ha

ngāue lelei—ko hano kākaa'i pē ia 'o kita, 'o tui 'okú te fai lelei, koe'uhí pē he 'oku lelei 'ene ngaahi taumu'á.

Ko e *fai* ha *ngāue lelei* ke fakangali lelei—ko e mālualoi ia—pea 'okú ma'uhala ai e ni'ihí kehé kiate koe, pea 'i ho'ō fakangali lelei kae 'ikai *fai* ha ngāue lelei 'okú ke kākaa'i pē 'a koe.

Na'e valoki'i 'e he Fakamo'uí 'a e kau tangata tohí mo e kau Fālesí 'i he'enu mālualoi: "E mala'ia 'a kimoutolu, ko e kau tangata tohi mo e Fālesí, ko e mālualoi! Koe'uhí 'oku mou [totongi vahehongofulu]"—ko e me'a ia na'a nau *fai*—"i he mini, mo e 'aneto, mo e kumino, ka 'oku mou ta'etokanga ki he ngaahi me'a mamafa 'o e fonó, ko e fai totonú, mo e loto 'ofá, mo e tui" (Mātiu 23:23.) Pe 'i hono fakalea 'e tahá, na'e 'ikai ke nau *a'usia* 'a e me'a na'e totonu ke nau *a'u ki ai*.

Neongo 'Ene 'afio'i 'a e mahu'inga 'o e *fai* ha ngāue, ka na'á Ne fakahā ko e "me'a mahu'inga angé" 'a e tu'unga ke *a'usiá*. 'Oku fakatāta'i 'e he ngaahi sipinga ko 'ení 'a e mahu'inga ange 'o e *me'a* ke *a'usiá*:

- Ko e hū ko ia ki he vai 'o e papi-taisó ko ha ngāue ia 'oku tau *fai*. Ka kuo pau ke mu'omu'a mai 'a e *'tu'unga kuo pau ke tau a'usiá* 'a ia ko e tui kia Sīsū Kalaisí pea mo ha fu'u liliu lahi 'i he lotó.
- Ko hono ma'u 'o e sākalamēnití ko ha me'a ia ke tau *fai*. Ka 'oku mamafa pea mahu'inga ange 'a e tu'unga ko ia 'o e taau ke ma'u 'a e sākalamēnití.
- Ko e fakanofu ki he lakanga fakataula'eikí ko ha ngāue ia pe ha me'a ke *fai*. Ka 'oku mahu'inga ange 'a e mālohi ko ia 'o e lakanga fakataula'eikí 'a ia 'oku maka-tu'unga pē, "i he ngaahi founda 'o e mā'oni'oni" (T&F 121:36), pe ko e *tu'unga ke a'usiá*.

'Oku tokolahi ha ni'ihí 'iate kitautolu 'oku hiki ha ngaahi *lisi* 'o e *me'a ke fai* ke fakamanatu mai e ngaahi me'a 'oku tau loto ke fakahokó. Ka 'oku tātātaha foki hano hiki 'e he kakaí ia ha *lisi* 'o e *ngaahi me'a ke a'usiá*. Ko e hā hono 'uhingá? Ko e ngāue *ke fai* ko ha ngaahi 'ekitiviti pe

me'a ke fakahoko ka 'e to'ō ia mei he *lisi hili hono fakahokó*. Ka ko e *tu'unga ke a'usiá*, he 'ikai pē toe 'osi ia. He 'ikai lava ke faka'ilonga'i kuo 'osi ha *tu'unga ke a'usiá*. Te u lava 'o 'ave hoku uaifi 'o faka'eva'eva'i he efiāfi Falaite ko 'ení, 'a ia ko ha *ngāue ia ke fai*. 'Oku 'ikai tupukoso hake pē 'eku *hoko* ko ha husepāniti lelei; 'oku totonu ke *hoko* ia ko ha konga hoku natulá, hoku 'ulungāngá pe ko 'eku tō'ongá mo'uí.

'I he'eku hoko ko ha mātū'á, ko e fē nai ha taimi te u pehē kuo *kakato* ai hoku fatongia ki he fānaú? 'Oku 'ikai pē ke teitei 'osi e fatongia ia 'o e *hoko* ko ha mātū'á lelei. Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha te tau lava ke ako'i ki he'etau fānaú ko e founda ke nau *hoko* ai 'o hangē ko e Fakamo'uí.

'Oku 'ikai lava ke tau sio ki he *hoko* 'o anga faka-Kalaisí, ka ko e ivi ia 'okú ne faka'ai'ai e me'a 'oku tau *fai* pea ko e me'a ia 'oku lava ke tau sio ki ai. Hangē ko 'ení, 'i he taimi 'oku tokoni ai e mātū'á ki he ako 'alu 'a ki'i tamasi'i, 'oku tau sio ki hono *fai* 'e he mātū'á 'a e ngaahi me'a hangē ko hono pukepuke mo fakahihiki'i 'o 'enu fānaú. 'Oku fakahā 'e he ngaahi *ngāue ni* 'a e 'ofa 'oku 'i honau lotó, tui mo e 'amanaki lelei ki he me'a 'e malava 'e he'enu fānaú 'a ia 'oku 'ikai lava ke fai ha sio ki ai. 'Oku hokohoko atu pē 'enu ngaahi ngāue he 'aho kotoa pē—ko e faka-mo'oni ia ki he ngaahi *tō'onga* faka'ofa 'o e kātaki mo e faivelengá.

Koe'uhí ko e ngaahi ola 'oku tau *ma'ú* na'e makatu'unga ia mei he tau-mu'a mo e me'a na'a tau *fai*, 'e tupulaki lelei ange leva 'a e 'ulungāngá 'i hono ako'í 'i he me'a 'oku totonu ke *fai* 'o 'ikai tāfataha pē ki he me'a ko ia kuo nau *fai*.

'I he taimi 'oku pau'u ai e fānaú, tau pehē 'oku nau kē, 'oku fa'a tuku-taha pē 'etau fakatonutonú 'i he me'a kuo nau *fai* pe ko e kē na'e fakahokó. Ka ko e me'a na'e *fai*—'a 'enu tō'ongá—ko ha faka'ilonga pē ia 'o ha taumu'a 'i honau lotó 'oku 'ikai fai ki ai ha 'ilo. 'E lava ke tau fehu'i pē kiate kitautolu, "Kapau 'e mahino ki he fānaú, ko e hā nai ha fa'ahinga 'ulungāngá 'e lava ke ne fakatonutonú 'a e fa'ahinga tō'onga ko 'ení 'i he kaha'ú?

Ke fa'a kātaki mo loto fakamolemole 'i he taimi 'oku 'ita ai? Ke 'ofa pea hoko ko ha tokotaha fa'a fakalelei? Ke tali e nunu'a 'o e me'a na'á te faí kae 'ikai tukuaki'i ha taha kehe?"

Ko e hā e founda 'oku ako'i 'aki 'e he mātū'á e ngaahi 'ulungāngá ko 'ení ki he'enu fānaú? He 'ikai ke toe 'i ai ha faingamālie lahi ange ki hono ako'i mo e fakahā'i e ngaahi 'ulungāngá faka-Kalaisí ki he'etau fānaú ka ko e taimi ko ia 'oku tau fakatonutonú ai kinautolú. 'Oku ma'u e fo'i lea ko e *fakatonutonú* mei he lea tefito ko e *ākongá*, pea 'oku 'uhinga ia ke tau fa'a kātaki pea hoko ko e faiako. 'Oku 'ikai totonu ke fai ia 'i he 'ita. 'Oku malava pea 'oku totonu ke fai 'a e fakatonutonú 'i he founda 'oku ako'i mai 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121: "I he feifeinga'i 'i he fa'a kātaki fuoloa, 'i he angavaivai mo e angamalū, pea mo e 'ofa ta'emālualoi; 'i he anga'ofa mo e 'ilo haohaoa" (veesi 41–42). Ko e ngaahi *anga* faka-Kalaisi kotoa 'eni 'oku totonu ke hoko ko e konga 'o kitautolu 'i he'etau *hoko* ko e mātū'á mo e kau ākongá 'a Kalaisí.

'I he fakatonutonú 'oku ako ai 'e he fānaú ki he ngaahi nunu'á. 'Oku tokoni e ngaahi mōmeniti peheé ke ne liliu 'a e ngaahi anga 'oku koví ki ha ngaahi 'ulungāngá 'oku lelei. Kapau 'oku tala mai 'e he ki'i tamasi'i 'a e fehālaaki na'á ne faí, te ke fakahoungá 'i 'ene loto-to'a ke fai iá. 'Eke ki he ki'i tamasi'i pe ta'ahiné pe ko e hā nai kuó ne ako mei he fehālaaki pe ngāue koví, 'okú ne oatu ai kiate koe, kae toe mahu'inga angé, ki he Laumālié ha faingamālie ke ongo'i pea ako'i 'a e fānaú. 'I he taimi 'oku tau ako'i ai e tokāteline kiate kinautolu 'aki e Laumālié, 'oku 'i ai 'a e mālohi 'i he tokāteline ko iá ke ne liliu honau tefito 'i 'ulungāngá 'oku *fai* neongo pē 'e ki'i tuai.

Na'e 'ilo'i 'e 'Alamā 'a e tefito 'i mo'oni tatau ko 'ení, 'a ia ko "hono malanga 'aki 'o e folofolá ko ha fu'u me'a ke takiaki'i ai 'a e kakaí *ke fai* 'a ia 'oku totonú—'io, na'e mālohi lahi ange 'ene ngāue 'i he fakakaukau 'a e kakaí 'i he heletā" ('Alamā 31:5; toki tānaki atu e fakamamafá). Ko e hā hono 'uhingá? Koe'uhí he 'oku

tāfataha pē 'a e heletaá ia ki hono tautea'i 'o e tō'ongá—pe me'a 'oku *fai*—'oku liliu 'e he folofolá 'a e natula 'o e kakáí—'a e tu'unga ne nau 'i *ai* pe ko ia te nau lava ke *hoko ki ai*.

Ko e mātu'a ko ia 'oku talangofua mo angalelei 'enau fānaú mahalo na'a ngata pē ako tauhi fānau 'enau mātu'a 'i he Kalasi Tauhi Fānau 101. Ka 'o kapau kuo tāpuaki'i koe 'aki ha fānau 'oku nau fá'a 'ahi'ahi'i ho'o kātáki ki he taupotu tahá, te ke hū leva koe he kalasi Tauhi Fānau 505. 'Oua na'á ke ofo 'o fífili pe ko e hā ha'o fehālaaki na'e fai he mo'ui ki mu'á ke ke fepaki ai mo e me'á ni, ka te ke lava 'o pehē ko e fānau talangata'a ko 'ení ko ha tāpuaki ia mo e faingamālie ke lahi ange ai ho'o anga faka-'Otuá. Ko e fē nai 'a e fānau 'e ngalingali te ne sivi'i lahi taha ho'o kātáki mo e kātáki fuoloá pea mo e ngaahi 'ulungāanga lelei kehe faka-Kalaisí, ke fakatupulaki pea toe fakalelei'i? Mahalo nai 'oku tatau pē e lahi ho'o fie ma'u e fānau ko 'ení mo 'ene fie ma'u koé?

Kuo tau fanongo kotoa he akonaki ke fehi'a ki he angahalá kae 'ikai ki he tokotaha fai angahalá. Ko ia ai, 'i he taimi 'oku talangata'a ai 'etau fānaú kuo pau ke tau tokanga ke 'oua na'a tau lea 'aki ha me'a te ne 'ai ke nau tui ko e fehālaaki na'a nau *fai* ko honau *tu'unga* totonú pē ia. "Oua na'a teitei 'ai ke hoko e ta'e malavá ko ha tu'unga ke 'iloa ai e tokotaha ko iá," 'aki e ngaahi hingoa hangē ko e "vale," "tō'ohi," "fakapikopiko," pe "makaka."² Ko 'etau fānaú ko e fānau ia 'a e 'Otuá. Ko honau tu'unga totonú ia mo e me'a te nau malavá. Ko 'Ene palaní ke tokoni'i 'Ene fānaú ke ikuna'i e ngaahi fehālaaki mo e pau'ú kae fakalalakaka pea hoko 'o *hangē* ko Iá. Ko ia ai, ko e tō'onga 'oku fakamamahi, 'oku totonu ke 'ilo'i ko ha me'a pē ia 'oku fakataimi, kae 'ikai ke tu'uloa—ko ha tō'onga, kae 'ikai ko hono 'ulungāanga totonú ia.

Ko ia ai, 'oku fie ma'u ke tau tokanga, 'i hono faka'aonga 'i ha ngaahi kupu'i lea tu'uloa hangē ko e "Okú ke fai ma'u pē . . ." pe "'Oku 'ikai pē te ke . . ." 'i he taimi 'okú ke fakatonutonu aí. Tokanga ki he ngaahi kupu'i lea hangē ko e "'Oku 'ikai pē te ke teitei fakakaukau koe ki he

ngaahi me'a 'oku ou ongo'í" pe "Ko e hā 'okú ke 'ai ai ke mau tali ma'u pē kiate koé?" 'Oku hanga 'e he ngaahi kupu'i lea pehení 'o 'ai ke hangē ko e 'ulungāanga ia 'o e tokotaha ko iá pea lava ke ne uesia lahi e fakakaukau 'a e fānaú kiate ia peé mo hono tu'unga mahu'inga'ia 'iate iá.

'Oku lava foki ke hoko e puputu'ú 'i he'etau fa'a 'eke ki he fānaú pe ko e hā 'a e me'a 'oku nau fie *a'usia* 'i he'enau lahí, 'o hangē ia kuo hoko 'a e me'a 'oku *fai* 'e he tokotahá ke ma'u'anga mo'ui mei aí ko hono anga totonú *ia*. 'Oku 'ikai totonu ke tala hoto tu'unga totonú pe ngeia fakaekitá mei he'ete ngāué pe koloa 'oku ma'ú. Ko e Fakamo'uí ko ha tangata tufunga loto-fakatōkilalo, ka na'e 'ikai lava 'e he me'á ni 'o tala mo'oni 'Ene mo'uí.

'I hono tokoni'i 'o e fānaú ke nau 'ilo'i ko hai kinautolu mo fakamālohia 'enau mahu'inga'ia 'iate kinautolu peé, 'e lava ke tau fakahikihiki'i totonu 'a 'enau ngaahi lavame'á pe tō'ongá—ko e *fai ia*. Kae mahalo 'e fakapotopoto ange ke fakatefito 'etau fakahikihiki'i 'i honau 'ulungāangá mo e me'a 'oku nau tui ki aí—ko *kinautolu ia*.

Ko e founa lelei ki hono fakahikihiki'i e me'a 'oku *fai* 'e he'etau fānaú 'i ha sipoti, ko e vakai atu mei he tafa'aki 'o e *me'a 'e a'u ki ai*, hangē ko honau iví, kātáki, loto-to'a he fehanga-hangai mo e faingata'á, mo e ngaahi alá me'a pehē—peá 'e fakahikihiki'i fakatou'osi ai 'a e *tu'unga 'oku nau 'i ai* mo e me'a 'oku nau *fai*.

'I he taimi 'oku tau kole ai ki he fānaú ke *fai* ha ngāué, te tau lava ke kumi ha ngaahi founa ke fakahikihiki'i ai kinautolu 'i he tu'unga 'oku nau 'i aí, hangē ko 'ení, "'Oku ou fiefia 'aupito 'i ho'o loto fiemālie ke fai e ngāué."

'I he taimi 'oku ma'u ai 'e he fānaú ha lipooti kaati mei he akó, 'e lava ke tau fakahikihiki'i ia 'i he lelei hono māká, kae mahalo 'e toe lelei ange kiate kinautolu hano fakahikihiki'i kinautolu koe'uhí ko 'enau *fai velengá*. "Na'á ke 'ave ho'o ngāue fakaako kotoa pē. Ko e tokotaha koe 'okú ke 'ilo e founa hono 'ohofi pea faka'osi e ngaahi me'a faingata'á. 'Oku ou laukau 'aki koe."

Lolotonga e taimi ako folofola 'a e fāmilí, vakai mo alea'i e ngaahi 'ulu-ngāanga lelei na'e ma'u he laukonga 'o e 'aho ko iá. "Koe'uhí ko e ngaahi 'ulungāanga faka-Kalaisí ko ha ngaahi me'āfoaki ia mei he 'Otuá pea he 'ikai te ke lava 'o fakatupulaki kinautolu ta'ekau ai 'Ene tokoní"³, hanga 'o lotua ia 'i he lotu fakafāmilí mo fakatāutahá.

'I he tēpile kaí, fá'a talanoa kau ki he ngaahi 'ulungāanga lelei, tautautefito ki he ngaahi 'ulungāanga lelei ko ia na'e ma'u mei he folofolá he pongipongi ko iá. "Ko e hā nai ha founa na'á ke hoko ai ko ha kaungāme'a lelei he 'ahó ní? Ko e hā nai e founa na'á ke fakahaa'i ai e anga'ofá? Na'e anga fēfē nai 'a e tokoni atu 'a e tuí ke ke fehanga-hangai mo e ngaahi faingata'a 'o e kuonga ní? Ko e hā ha founa na'e fai atu ai ha falala kiate koe? na'á ke faitotonu ai? Foaki lahi ai? Loto fakatōkilalo?" 'Oku lahi 'aupito e ngaahi 'ulungāanga lelei 'i he folofolá 'oku fie ma'u ke ako'i pea fai ha 'ilo ki aí.

Ko e founa mahu'inga taha 'o e fai-ako *ke a'usiá* ko e hoko ko ha mātu'a ki he'etau fānaú 'o hangē pē ko ia 'oku fai 'e he'etau Tamai 'i Hēvaní ma'atautolú. Ko Ia pē tokotaha 'a e mātu'a 'oku haohaoá pea kuó Ne vahevahe mai kiate kinautolu 'Ene tohi lēsoni ki he founa tauhi fānaú—'i he folofolá.

Na'e fakatefito 'eku lea he 'aho ní ki he mātu'á, ka ko e ngaahi tefito 'i mo'oni 'e 'aonga ia ki he taha kotoa pē. Fakatauange 'e lava 'e ho'omou ngaahi ngāué 'o fakatupulaki 'a e ngaahi 'ulungāanga faka-Kalaisí, koe'uhí ke ma'u Hono tataú 'i homou fofongá pea fotu mai Hono 'ulungāangá mei ho'omou tō'ongá. Pea 'i he ongo'í 'e ho'o fānaú pe ni'ihi kehé ho'o 'ofá mo mamata ki ho'o tō'ongá, 'e tohokaki'i ai kinautolu kiate Ia, ko 'eku lotú ia mo e fakamo'oni, 'i he huafa 'o Sisú Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. William Shakespeare, *Hamlet, Prince of Denmark*, act 3, scene 1, line 56.
2. Carol Dweck, na'e ngāue 'aki 'i he Joe Kita, "Bounce Back Chronicles," *Reader's Digest*, May 2009, 95.
3. Vakai, *Malanga'aki Eku Ongongolelei: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafaipekai* (2004), 118.